

EPISTEMOLOGICAL STUDIES IN PHILOSOPHY,
SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ISSN 2618-1274 (Print), ISSN 2618-1282 (Online)

Journal home page: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/index>

СОЦІАЛЬНІ НАУКИ

Володимир Олексійович СКВОРЕЦЬ

Виконуючий обов'язки завідувача кафедри
соціології, доктор філософських наук, доцент,
Запорізький національний університет,
вул. Дніпровська, 33А, Запоріжжя,
69063, Україна

Volodymyr SKVORETS

Acting Head of the Department of Sociology,
Doctor of Philosophy, Associate Professor,
Zaporizhzhia National University,
33A Dniprovskaya Str., Zaporizhzhya,
69063, Ukraine

E-mail: vskvorets@cisr.zp.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7558-0773>

УДК: 316.2 (477) «20»

НОВІТНІ СОЦІОЛОГІЧНІ ТЕОРІЇ В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Received 12 May 2025; revised 20 June 2025; accepted 05 July 2025

DOI: 10.15421/342523

Анотація

Актуальність проблеми дослідження новітніх соціологічних теорій зумовлена тим, що розроблені вітчизняними науковцями концепції не завжди використовувалися правлячими колами як наукова основа соціального управління, а майбутній перехід від війни до миру посилить запит на ці концепції, оскільки подолання викликані війною соціальної травми вимагатиме реалізації рішень, стратегій та проєктів, що спираються на глибоке знання життєдіяльності українського суспільства.

Предметом дослідження є аналіз створених вітчизняними науковцями концепцій, що відображають соціальні зміни в ході трансформації сучасного українського суспільства. *Метою дослідження* є огляд і систематизація новітніх соціологічних теорій в контексті соціального відтворення та соціальної трансформації в сучасному українському суспільстві. *Методологія* дослідження новітніх соціологічних концепцій ґрунтується на визначенні їх спрямованості на вирішення соціальних проблем українського суспільства, вивчення тих соціальних процесів, що визначають зміст і тенденції основних соціальних змін, а в цілому – шлях руху українського суспільства. *Результати наукового дослідження* відображені в систематизації створених вітчизняними науковцями соціологічних концепцій за такими напрямками: 1) створення системи моніторингу соціальних змін, що включає: концепцію моніторингу соціальних змін українського суспільства (Н.Паніна та Є.Головаха), концепцію подвійної інституційної системи (Н.Паніна та Є.Головаха), концепцію агентів соціальних змін у суспільстві нестійкої інституційності (група соціологів, керівник О.Злобіна); 2) дослідження соціокультурної специфіки українського суспільства: концепція соціальної ідентифікації українського суспільства (В.Тарасенко, О.Іваненко), концепція соціологічного підходу до просторової організації суспільства (І.Кононов), концепція субкультурної варіативності українського соціуму (керівники проєкту Н.Костенко і А.Ручка); 3) пошук шляхів подолання системної кризи українського суспільства: концепція системної кризи українського суспільства (М.Шульга), концепція соціально-адекватного управління (В.Бурега), концепція «кримінальної революції» та концепція формування «кримінального суспільства» в Україні (І.Руценко); 4) соціальне прогнозування в практиці управлінської діяльності: концепція соціального прогнозування (М.Лепський); 5) дослідження процесів суспільного відтворення: концепція соціальної матриці (М.Шульга); 6) дослідження процесів суспільної модернізації: концепція дослідницької програми держави, що сприяє розвитку (П.Кутуєв); концепція модернізації українського суспільства (Г.Чепурко – керівник, Ю.Саєлкін, О.Гончарук, Ю.Привалов, В.Пилипенко); 7) вивчення процесів миротворення: концепція миротворення в умовах гібридної війни в Україні (М.Лепський), концепція медіації та миротворення (М.Лепський). *Практична цінність результатів* полягає в тому, що розроблено модель систематизації соціологічних концепцій за напрямками дослідження українського суспільства, що може бути використана як основа формування загальної теорії розвитку сучасного українського суспільства.

Ключові слова: українське суспільство, соціологічна теорія, соціальні зміни, системна криза, соціокультурна специфіка суспільства, соціальна ідентифікація, соціальне прогнозування, суспільне відтворення, соціальна модернізація, миротворення.

LATEST SOCIOLOGICAL THEORIES IN MODERN UKRAINIAN SOCIETY

Abstract

The relevance of the problem of studying the latest sociological theories is due to the fact that the concepts developed by domestic scientists have not always been used by ruling circles as a scientific basis for social management, and the future transition from war to peace will increase the demand for these concepts, since overcoming the social trauma caused by the war will require the implementation of solutions, strategies and projects that are based on a deep knowledge of the life of Ukrainian society. **The subject of the study** is the analysis of the concepts created by domestic scientists that reflect social changes in the course of the transformation of modern Ukrainian society. **The purpose of the study** is to review and systematize the latest sociological theories in the context of social reproduction and social transformation in modern Ukrainian society. **The methodology** for studying the latest sociological concepts is based on determining their focus on solving social problems of Ukrainian society, studying those social processes that determine the content and trends of major social changes, and in general, the path of movement of Ukrainian society. **The results of the scientific research** are reflected in the systematization of sociological concepts created by domestic scientists in the following areas: 1) creation of a system for monitoring social changes, which includes: the concept of monitoring social changes in Ukrainian society (N.Panina and E.Golovakha), the concept of a dual institutional system (N.Panina and E.Golovakha), the concept of agents of social change in a society of unstable institutionality (a group of sociologists, headed by O.Zlobina); 2) research into the sociocultural specificity of Ukrainian society: the concept of social identification of Ukrainian society (V.Tarasenko, O.Ivanenko), the concept of a sociological approach to the spatial organization of society (I.Kononov), the concept of subcultural variability of Ukrainian society (project leaders N.Kostenko and A.Ruchka); 3) search for ways to overcome the systemic crisis of Ukraine: the concept of the systemic crisis of Ukrainian society (M.Shulga), the concept of socially adequate management (V.Burega), the concept of “criminal revolution” and the concept of the formation of “criminal society” in Ukraine (I.Rushchenko); 4) social forecasting in the practice of management activity: the concept of social forecasting (M.Lepsky); 5) study of social reproduction processes: the concept of the social matrix (M. Shulga); 6) study of social modernization processes: the concept of a research program of the state that promotes development (P.Kutuyev); the concept of modernization of Ukrainian society (G.Chepurko – head, Yu.Sapielkin, O.Honcharuk, Yu.Pryvalov, V.Pylypenko); 7) study of peacemaking processes: the concept of peacemaking in the conditions of hybrid war in Ukraine (M.Lepsky), the concept of mediation and peacemaking (M.Lepsky). **The practical value** of the results lies in the fact that a model of systematization of sociological concepts in the areas of research of Ukrainian society has been developed, which can be used as a basis for the formation of a general theory of the development of modern Ukrainian society.

Keywords: *Ukrainian society, sociological theory, social changes, systemic crisis, sociocultural specificity of society, social identification, social forecasting, social reproduction, social modernization, peacemaking.*

Постановка проблеми.

Шлях, пройдений українським суспільством від здобуття незалежності, позначився суперечливими наслідками, що включають як незаперечні здобутки, так і вагомі втрати в різних сферах суспільного життя.

В.Ворона доводить, що знання реалій, у яких ми живемо, необхідне для подолання ілюзій і визначення ефективних і придатних для практичної реалізації шляхів виходу із тотальної економічної та соціально-політичної кризи, в якій опинилося українське суспільство. На його думку, пошук таких шляхів полягає в реальній можливості практичного використання соціокультурного потенціалу «надбудовних відносин» для подолання еконо-

мічної відсталості, політичної і соціально-економічної кризи, що підтверджується світовим досвідом колись відсталих країн. Прикладом є перші 30 років суверенного розвитку Сінгапуру, уряд якого під керівництвом Лі Куан Ю вивів країну з «третього світу в перший» і забезпечив шлях від бідності до процвітання. Ці перетворення здійснювалися з опорою на власні традиційні національні, культурні та духовні цінності, з урахуванням конкретно-історичних умов. Прикладом успішного суверенного розвитку та порівняно швидкого подолання бідності за рахунок використання потенціалу національних «надбудовних відносин» є сучасний Китай, повоєнна Японія, Південна Корея та деякі інші країни [Ворона 2021: 20-21].

За оцінкою В.Ворони, шлях, пройдений українським суспільством, приніс протилежні результати. Україна, задекларувавши напередодні проголошення незалежності курс на суверенітет, соціальну справедливість і нейтралітет, насправді пішла іншим шляхом. І у зворотному напрямі – від великих очікувань громадян України, обґрунтованих як природними та техніко-технологічними, так і соціально-гуманітарними ресурсами країни. У результаті за 30 років Україна перетворилася, за оцінками міжнародних аналітичних центрів, на одну з найбідніших і корумпованих країн Європи, яка прискорено втрачає суверенітет і втратила щонайменше 10 млн. населення, перетворивши ще кілька мільйонів своїх громадян – високоосвічених фахівців, лікарів, науковців і кваліфікованих робітників, випускників вишів – на закордонних заробітчан [Ворона 2021: 22].

Наведена оцінка соціальних наслідків шляху, пройденого українським суспільством у пострадянський період, засвідчує, що правлячі кола України в реалізації державного управління майже не спиралися на наукові здобутки соціології та інших соціально-гуманітарних наук. Соціально-гуманітарне знання за своєю природою прагне до об'єктивності, носить критичний характер щодо реальності і саме цим викликає недовіру або, навіть, ворожість з боку владних суб'єктів та структур. Але, лише спираючись на це знання, можна адекватно осмислити соціальні реалії конкретного суспільства, а отже знайти способи та засоби оптимального впливу на соціальні процеси.

В незалежній Україні вітчизняні соціологи розробили чимало концепцій, що стосуються проблем функціонування українського суспільства, але загальної картини формування теорії розвитку нашого суспільства створити ще не вдалося. Актуальність створення загальної картини теоретичних моделей соціальних змін в сучасному українському соціумі посилюється наближенням переходу від війни до миру, адже в умовах повного відновлення цінність наукових здобутків соціологів значно зростає, оскільки без опори на науку, на соціологічні концепції, відновити травмоване війною суспільство буде неможливо.

Аналіз досліджень і публікацій.

Проблема розробки та практичної реалізації соціологічних концепцій, які відображають соціальні процеси у пострадянському українському суспільстві, завжди стояла на порядку денному, оскільки соціальні зміни носили динамічний і суперечливий характер.

В.Ворона, який з 1992 р. по 2021 р. очолював Інститут соціології НАНУ, охарактеризував процес відродження соціологічної науки. «Тільки спільними зусиллями суспільствознавців, які працюють в Інституті соціології НАН України, з різною базовою університетською спеціалізацією (філософи, історики, соціальні психологи, економісти, правознавці, політекономисти та деякі інші), з досвідом державного та господарського управління, громадських та міжнародних відносин, вдалося на початку 90-х років XX століття розробити систему емпіричних показників стану та динаміки суспільства та розпочати проведення моніторингу українського суспільства практично з першого року проголошення незалежності України. Будучи практикою та досвідом у реалізації досягнень різних наук про суспільство, сьогодні дані майже 30-річних моніторингових досліджень служать досить надійною емпіричною базою як для аналізу та науково-обґрунтованих висновків про тенденції в розвитку українського суспільства, так і для розуміння куди йде Україна» [Ворона 2020: 34-35].

Вчений визначив орієнтири розвитку соціологічної науки: 1) дослідження тенденцій у розвитку українського суспільства (зміст, характер і спрямованість соціальних процесів); 2) осмислення можливих шляхів руху нашого суспільства. Саме ці орієнтири вказують на роль конкретної концепції в осмисленні загальної картини соціальних змін в Україні.

У 2010-2011 р. соціолог М.Шульга зазначав, що для розуміння і пояснення глибинних процесів у суспільстві, в окремих його групах, у взаємовідносинах між соціальними групами і класами, для проникнення в сутність соціальних феноменів, що недавно з'явилися, необхідно використовувати весь арсенал наукових понять та категорій, спиратися на наукову методологію [Шульга 2011: 6]. Пропонуючи пояснювальну схему подолання криз на рівні повсякденного життя українських громадян, соціолог констатує великі труднощі вітчизняної науки в поясненні та оцінці того, що відбувається в країні. «Ми не маємо надійної теорії пояснити нинішній стан українського суспільства, у нас немає необхідного для цього понятійно-категоріального апарату. ... Спроби імпортувати для нашого суспільства пояснювальні схеми, що виникли для пояснення інших суспільств, на перевірку неодноразово виявлялися теж малопродуктивними» [Шульга 2010: 18-19].

Вчений зробив висновок про ключову пробле-

му і одне з основних завдань суспільствознавчої науки. 1) Ніхто окрім самих українських соціологів, не здатний створити адекватну картину українських соціальних реалій, дати їх кваліфікований аналіз, розробити пояснювальну теоретичну модель суспільних процесів. 2) Гостро стоїть завдання створення картини соціологічного бачення сучасного українського суспільства. Потрібні теоретичні моделі пояснення того, що відбувається в країні, потрібен розгалужений науковий апарат, здатний дати адекватний практиці образ суспільства. Без цього наше соціальне життя залишатиметься непоясненим, а, отже, некерованим і не прогнозованим [Шульга 2010:19].

Прагнення створення «адекватного практиці образу суспільства» нерідко призводить науковця до непорозуміння із можновладцями. Коли вчений вказує на загрози та небезпеки, що зумовлені недолугою діяльністю влади, то, як правило, він потрапляє у немилість до можновладців. Але соціальні процеси є результатом діяльності людей, соціальних груп, організацій, інших суб'єктів, а тому важливо осмислювати не лише характер і спрямованість цих процесів, але й характер діяльності цих суб'єктів: хто вони є? (творці чи руйнівники?); якою є їхня соціальна роль? (конструктивна чи деструктивна?); яким шляхом вони ведуть за собою соціальні групи, організації, спільноти? (шляхом розвитку, еволюції, прогресу чи деградації, інволюції, регресу?). На жаль, не завжди вчені з повною відвертістю можуть дати відповіді на ці питання.

Як засвідчили події останнього десятиліття, для сучасного українського суспільства ключовою проблемою є збереження його цілісності як соціальної системи. На нашу думку, цілісність суспільства забезпечується процесом суспільного відтворення, а соціальні зміни, або соціальні перетворення, можуть зміцнити, послабити або, навіть, зруйнувати цю цілісність.

Для забезпечення діалектичного підходу в дослідженні співвідношення між суспільним відтворенням і суспільною трансформацією необхідно спиратися на запропоновану соціологом Е.Гіденсом модель взаємозв'язку цих процесів. «Завдання соціології полягає у вивченні результативного врівноваження між суспільним відтворенням і суспільним перетворенням. Суспільне відтворення стосується того, як суспільство зберігає свої головні ознаки в часі; суспільне перетворення – як воно з плином часу змінюється. Суспільне відтворення має місце тому, що існує безперервність у

тому, що люди день у день і рік у рік роблять, і в нормах їхньої соціальної поведінки. Зміни відбуваються почасти тому, що люди хочуть, аби вони відбувалися, а почасти через наслідки дій, яких ніхто ані передбачає, ані планує» [Гіденс 1999]. Отже, суспільне відтворення зберігає основні ознаки суспільства, його цілісність, а трансформація (суспільні перетворення) є чинником, що зумовлює зміну ознак суспільства, але ці зміни можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки. Визначивши спрямованість соціальних змін у процесі суспільної трансформації, можна зрозуміти характер трансформації та шлях, яким рухається суспільство.

Отже, аналіз соціологічних концепцій в українському суспільстві має включати: 1) їхню зорієнтованість на вивчення тенденцій розвитку та можливих шляхів руху суспільства; 2) їхню спрямованість на створення адекватної картини соціальних реалій; 3) їхню здатність виявляти співвідношення між суспільним відтворенням і суспільною трансформацією на певному етапі розвитку соціуму.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття.

Серед створених науковцями соціологічних концепцій, що розкривають сутність та зміст соціальних процесів у сучасному українському суспільстві, є теоретичні моделі, що відрізняються методологічними підходами, розумінням сутності та змісту соціальних змін, глибиною осмислення та обсягом залученого для дослідження матеріалу, але всі ці концепції мають наукову цінність, оскільки містять знання, яке дозволяє виявити дуже важливі аспекти постановки наукових проблем, яким раніше не надавалося належного значення.

В перші два десятиліття незалежного розвитку України в українському суспільствознавстві тематика наукових досліджень була спрямована переважно на вивчення соціальних змін, а от проблема збереження цілісності українського суспільства в основному залишалася поза увагою дослідників. Якщо переглянути підготовлені колективами науковців Національні доповіді, то легко помітити, що в їхніх назвах поняття «інтеграція українського суспільства», «консолідація українського суспільства» починають з'являтися з 2015 року. В дослідженнях українських соціологів зустрічається чимало публікацій, у яких наводиться аналіз проблем, небезпек, загроз, ризиків

і викликів, що зумовлюють процеси дезінтеграції суспільства, але названі застереження науковців не сприймалися правлячими колами як реальна загроза цілісності суспільства.

На нашу думку, в розвитку соціологічної теорії сформувалася суперечність: основна проблематика досліджень соціологів присвячена вивченню соціальних змін, тобто соціальної трансформації, а не менш важлива проблема – збереження цілісності суспільства, тобто проблема суспільного відтворення українського суспільства, – в основному залишилася поза увагою соціологів. Окремі аспекти суспільного відтворення знайшли відображення в дослідженнях науковців, але осмислення цієї проблеми потребує комплексного підходу, оскільки в реальному житті відбувається відтворення соціальних груп, організацій, класів, спільнот, відтворення особистості людини, її інтересів, цінностей, поведінки, відтворення економічної системи, соціокультурної сфери, техносфери і, навіть, відтворення кримінального світу.

Саме загальна характеристика картини розвитку новітніх соціологічних теорій надає можливість виявити стан вивчення співвідношення між соціальним відтворенням і соціальною трансформацією в українському суспільстві на різних етапах його історичного розвитку.

Мета статті – огляд новітніх соціологічних теорій в контексті соціального відтворення та соціальної трансформації в сучасному українському суспільстві.

Ця мета реалізується в таких завданнях:

- огляд соціологічних концепцій, що характеризують процеси відтворення та трансформації українського суспільства;

- систематизація соціологічних концепцій за напрямками: 1) моніторинг соціальних змін; 2) дослідження соціокультурної специфіки українського суспільства; 3) пошук шляхів подолання системної кризи в Україні; 4) соціальне прогнозування; 5) дослідження суспільного відтворення; 6) дослідження процесів модернізації суспільства; 7) дослідження процесів миротворення.

Обговорення проблеми.

Відродження соціологічної науки в незалежній Україні ознаменувалося формуванням *системи моніторингу соціальних змін* як визначального напрямку розвитку вітчизняної соціологічної теорії і практики.

На початку 90-х років Н.Паніна і Є.Головаха розробили *концепцію моніторингу соціальних змін українського суспільства*, яку впродовж

більш як трьох десятиліть науковці Інституту соціології НАН України успішно втілюють у практику системного дослідження українського соціуму. Пошук надійних засобів вимірювання соціального стану суспільства привів авторів концепції до розробки Інтегрального індексу соціального самопочуття (ІСС). Автори нової концепції розробили методику проведення моніторингового дослідження стану самопочуття за допомогою «шкали соціального самопочуття, яка містить 44 пункти (скорочена версія шкали включає 20 пунктів), що охоплюють різні соціальні блага, кожне з яких оцінюється суб'єктом з позицій того, настільки йому вистачає цього блага. Використання тесту ІСС забезпечує можливість опосередкованого виміру емоційно-оцінного ставлення людини до суспільства. Після ґрунтовної перевірки надійності та валідності ІСС, оптимального для практичного застосування в масових опитуваннях, вимірювання соціального самопочуття населення України з 1995 року стало невіддільною частиною моніторингу Інституту соціології НАН України [Ворона 2021: 19-20].

На основі зазначеної концепції вчені Інституту соціології НАН України здійснюють фундаментальне дослідження «Українське суспільство. Моніторинг соціальних змін» (яке безперервно проводиться з 1992 року). Реалізація цього проєкту зумовила провідну роль Інституту соціології в осмисленні соціальних реалій українського суспільства.

Соціологи Н.Паніна і Є.Головаха обґрунтували *концепцію подвійної інституційної системи* як методологічну основу осмислення соціальних змін в українському суспільстві з позицій цивілізаційного (соціокультурного) підходу. Вони довели, що в другій половині 90-х років ХХ ст. в Україні склалася подвійна інституційна система, завдяки якій вдалося уникнути агресивних конфліктів. З одного боку, системотворчі інститути радянського суспільства, які втратили легальність в результаті розвалу СРСР, але не втратили традиційної легітимності – згоди людей із соціальними правилами, заснованими на ідеології державного патерналізму, збереженні державної власності на великі підприємства, пільг для населення та привілеїв для правлячої еліти, незмінності державного сектору в соціальній сфері, освіті, охороні здоров'я, науці, художній культурі, управлінні конфесійними та міжетнічними відносинами. З іншого боку, нелегальні (тіньові) інститути радянського суспільства – тіньовий ринок, корупція, організована злочинність,

подвійна мораль (розрив між публічною та приватною моральною позиціями) – трансформувалися в легальні інститути «перехідного суспільства», але не набули належної легітимності через їхнє масове сприйняття як «узаконачене беззаконня». Звідси і незгода людей жити за формально легалізованими, але по суті «тіньовими» правилами і визнавати нові установи як базисну інституційну інфраструктуру суспільства. Зазнаючи почуття аномічної деморалізованості та незадоволеності своїм становищем у суспільстві, більшість громадян України перебували у стані амбівалентності по відношенню до інституційних утворень, легальність чи легітимність яких незабезпечені правом чи мораллю [Головаха 2006: 43].

Концепція подвійної інституційної системи пояснює обумовленість того шляху, яким рухалося українське суспільство. «І хоча влада України постійно підкреслювала свою прихильність західній ідеології та своє прагнення до інтеграції із Заходом, утворилася «держава-кентавр» (з головою, спрямованою на Захід, але не здатне реально рухатися у бажаному напрямку через базис, що ґрунтувався своїми «соціалістичними копитами») являла собою «перехідний соціум», чий статус ставав дедалі невизначенішим з погляду демократичної та ринкової перспективи. Під впливом різноспрямованих імпульсів політичного та економічного розвитку «суспільний організм» еволюціонував у напрямку, протилежному початковим декларованим очікуванням, коли на тлі масового розчарування в чужодійності демократичних декларацій посилювалася ностальгія за втраченим «соціальним порядком» [Головаха 2006: 43].

Актуалізуючи проблему концептуалізації соціальної трансформації, вчені Інституту соціології НАНУ вказали на суперечливий характер суспільного життя і необхідність діалектичного підходу до аналізу соціальних змін в Україні, адже реалії соціальних перетворень не сприяють адаптації українського суспільства до цивілізованого світу. «Не тільки теорія, а й практика суспільних реформ і трансформацій в Україні – це відкритий процес без готових відповідей. Після перших спроб незалежної України прискорено адаптуватися до сучасного цивілізованого світу з'ясувалося, що шлях трансформації є куди складнішим і тривалішим, аніж здавалося спочатку. Водночас нині цілком зрозуміло: щоб глибше пізнати зміст цього тривалого процесу і визначити орієнтири політики у різних вимірах її, потрібні подальші системні дослідження суспільних трансформацій,

аналіз чинників, що на них впливають, вивчення соціологічних теорій соціополітичних процесів та їх адаптація до українських реалій, а також гармонізація практики багатовимірних перетворень в Україні зі світовими трансформаціями» [Суспільна 2004: 12]. Отже, в управління пострадянським українським суспільством виявився відрив теорії від практики, оскільки зумовлені ринковими реформами суспільні трансформації не забезпечили проголошеної мети, тобто входження України в коло цивілізованих країн.

Вчені Інституту соціології НАНУ за ініціативою О.Злобіної розробили *концепцію агентів соціальних змін у суспільстві нестійкої інституційності* [Агенти 2022]. Група вчених здійснила комплексне дослідження, спрямоване на створення адекватної сучасному стану розвитку українського суспільства картини функціонування агентів соціальних змін. На основі кількісних і якісних емпіричних досліджень охарактеризовано конфігурації ключових агентів змін на сучасному етапі розвитку українського суспільства, які діють на інституційних полях державної влади, релігії, освіти, медицини, науки, журналістики, диджиталізації українського суспільства, а також визначено специфіку взаємодії різних соціальних агентів, особливості становлення та реалізації колективної й індивідуальної агентності в умовах нестійкої інституційності.

Соціологи дійшли висновку: «Очевидно, що вплив усіх зовнішніх факторів і перспективи подальшого розвитку подій поки що важко оцінити належно, втім наразі можна констатувати, що критичні виклики, яких зазнали різні соціальні поля, долаються саме завдяки конструктивній взаємодії різних агентів. Результати дослідження свідчать, що ефективні зміни можливі лише в разі поєднання зусиль агентів, які представляють виконавчі структури і діють на формальному рівні, з дією агентів неформального рівня – волонтерів, громадських активістів тощо. Попри контрверсійність процесів, які відбувалися в соціальних полях в умовах нестійкої інституційності та політичної нестабільності, співпраця агентів створює можливість для їх збереження і продовження функціонування в екстремальних умовах. Саме на шляху такої співпраці і можна згодом досягти відтворення стійкого соціального порядку в українському суспільстві» [Агенти 2022: 36].

Другим напрямом розвитку соціологічних концепцій стало *дослідження соціокультурної специфіки українського суспільства*.

Соціологи В.Тарасенко та О.Іваненко розробили *концепцію соціальної ідентифікації українського суспільства* [Тарасенко 2004]. Вони констатували, що в українському суспільстві не має єдиного бачення пріоритетних соціальних шляхів його розвитку, тому й немає однозначної відповіді на це питання (куди рухатися?). Все залежить переважно від результатів політичної боротьби: сили, які дістаються до керма державної влади, отримують можливість нав'язувати суспільству свій варіант його розвитку, не маючи гарантій його повної реалізації. Така ситуація невизначеності соціального майбутнього означає ідентифікаційну кризу, що виникла внаслідок того, що, з одного боку, зруйновано попередньо вироблений ідентифікаційний образ суспільства та втрачено ті координати, у площині яких воно розпізнавало, усвідомлювало та утверджувало себе; а з іншого, не сформовано новий ідентифікаційний імідж – соціальне «дзеркало», у яке вдивлялося б і з яким ототожнювало б себе українське суспільство. Модель чужого суспільства, яку йому пропонують як таке «дзеркало» (мовляв «дивись – побачиш своє щасливе майбутнє») не дає нашому суспільству координат для національного самовизначення. Такі координати воно має виробити самотужки у собі, бо суспільство повинно зрозуміти своє сучасне і самого себе насамперед на власному ґрунті й досвіді. Ідентифікаційна криза зумовлена реформаторським курсом саме тому, що із самого початку цей курс проводився без консультації та угоди з народом, суспільством. Замість цього реформатор захопився тотально-руйнівним способом реформувань, який значною мірою підірвав продуктивні та репродуктивні сили нації та її життєвий тонус, а також усталені засади соціального самоусвідомлення [Тарасенко 2004: 10-11].

І. Кононов, розробивши *концепцію соціологічного підходу до просторової організації суспільства*, обґрунтував зміст і специфіку соціології регіонів. Він зробив такий висновок. «Соціологія регіонів покликана пояснити просторову локалізацію різних форм соціальних практик, виникнення у цих процесах різних територіальних спільнот. Вона повинна створити моделі різних регіональних систем, показавши взаємодію у їх формуванні та розвитку примордіальних та свідомо організуючих факторів. Ці завдання неспроможна своїми методами вирішити жодна з існуючих нині наук. Створення теорії регіону зробить більш гнучкими і соціографічні описи конкретних регіонів. Отже, у період становлення постіндустріального

суспільства розвиток самостійної соціології регіонів стає одним із актуальних завдань соціологічного співтовариства. Можна сподіватися, що розвиток соціології регіонів сприятиме розвитку просторового аналізу в соціології взагалі. Навряд чи це станеться легко та швидко. Позапросторові традиції гальмують вплив на включення проблем просторового аналізу в тканину соціологічної науки. Потрібні глибокі методологічні перетворення теорії та практики соціологічних досліджень. Тільки на цьому шляху соціологія може перетворитися з теорії індустріального суспільства на теорію суспільства постіндустріального» [Кононов 2004: 76]. Реалізація цієї концепції І. Кононова була здатна забезпечити якісно інший рівень регіональної політики, а значить інший характер відносин між центральною та регіональною владою в Україні.

Група науковців Інституту соціології НАН України (організатори проекту Н.Костенко і А.Ручка) розробили *концепцію субкультурної варіативності українського соціуму*. Дослідники розглянули українське суспільство в контексті соціокультурного аналізу, охарактеризували його як цілісну культурну систему і, водночас, його структурні складники – субкультури. Розробка соціологічного інструментарію вивчення субкультурної варіативності спирається на соціальні реалії, адже соціокультурні угруповання в українському соціумі різняться не тільки залежно від схожості чи відмінностей картин життєвого світу, ментально своєрідних проявів, але й має вираження в позаментальних формах, таких як мова, стереотипи, традиції, комунікативні стилі, професійне середовище, регіональні особливості та інші [Субкультурна варіативність 2010].

Третій напрям розвитку соціологічних концепцій позначився *пошуком шляхів подолання системної кризи українського суспільства*.

Соціолог М.Шульга розробив *концепцію системної кризи українського суспільства* [Шульга 2010; Шульга 2011]. Він розкрив сутність феномену криза суспільства та зміст поняття, що його позначає. «Терміном «криза суспільства» позначають момент, коли модель функціонування суспільства дає серйозні збої, що ведуть до руйнування всієї системи, коли неможливе відтворення соціальної системи на колишніх принципах, коли руйнується усталена організація життя суспільства. Кризи можуть проявлятися і як системні, і як часткові – кризи окремих підсистем. Часткові кризи істотно впливають на стан усієї суспільної

системи, але далеко не завжди ведуть до її зміни» [Шульга 2010: 8]. Феномен «криза суспільства» постає як стан суспільства, за якого «неможливе відтворення соціальної системи», тобто вихід з кризи може бути як на шляху вдосконалення існуючого соціального порядку, так і на шляху переходу до нового соціального порядку. Криза суспільства вимагає вибору шляхів подальшого руху.

Далі вчений ставить питання про умови руху українського суспільства до бажаного стану – стану найрозвинутіших країн світу. Він зазначає, що «влитися в загальне русло майбутнього руху Україні можна тільки будучи сучасним суспільним суб'єктом, що характеризується економікою, заснованою на передових технологіях, високою загальною і затребуваною часом професійною підготовкою населення, відлагодженою демократичною системою влади, консенсусом еліт, консолідованими соціальними, регіональними, етнічними, мовними, релігійними, ціннісними групами. А такий стан суспільства досягається багаторічною узгодженою цілеспрямованою роботою всіх його груп. І тут перед нами знову постає питання, як налагодити такий соціальний порядок у суспільстві» [Шульга 2010: 10].

В.Бурега обґрунтував *концепцію соціально-адекватного управління*. Він розглядає соціологію суспільного управління як спеціальну соціологічну теорію, «яка досліджує процеси управління в суспільстві в усьому різноманітті його форм і видів соціальної дійсності, здійснюваного на основі соціально-адекватного цілепокладання для впорядкування та забезпечення стабільного розвитку суспільства як системи, що забезпечує максимально повне задоволення потреб практики соціального управління за паритетності ступенів впливу різних соціальних інститутів на регулювання життєдіяльності всього суспільства». Концепції управління життям суспільства має бути перебудовано, виходячи із уявлень про його соціальну адекватність на основі науково обґрунтованого вибору цілей і визначення завдань суспільної практики [Бурега 2012: 24-25].

І. Рущенко розробив *концепцію «кримінальної революції»* та *концепцію формування «кримінального суспільства» в Україні*. Дослідник на прикладі країн Центральної та Південної Америки визначив умови, за яких спалахують «кримінальні революції»: 1) поява масової соціальної бази у вигляді зубожілого населення, яке прагне вижити будь-якими способами; 2) амбіційність лідерів кримінального світу, які не зупиняються ні перед

чим для того, щоб установити власний порядок; 3) слабкість держави, корумпованість політиків, нездатність правоохоронців ефективно боротися з криміналом; 4) наявність матеріальної бази, що створює потужний мотив для «революціонерів» (економічною базою «кримінальних революцій» є наркотики, що вироблялися як експортний товар на кримінальні ринки США) [Рущенко 2010: 88]. На початку 1990-х років в Україні всі ці передумови склалися і постають як констеляція факторів у вигляді класичного чотирикутника: 1) величезного потенціалу наживи для злочинців (на руїнах соціалістичної економіки залишилися величезні матеріальні цінності та реальні капітали, накопичені багатьма попередніми поколіннями, а тепер призначені для приватизації); 2) слабкої держави та напівпаралізованих правоохоронних органів (швидке збагачення і приватизація «загальнонародної» власності здійснювалися через кримінальні практики із залученням державних органів та чиновників); 3) зубожіле населення, готове на будь-які авантюри; 4) генерації знахабнелих кримінальників (місцеві мафіозі та кримінальні авторитети вели гангстерські війни, вчиняли вбивства на ґрунті конкуренції та розподілу сфер впливу, а також внаслідок бажання утвердитися в ролі «громадських лідерів») [Рущенко 2010: 91].

«Кримінальна революція» в Україні зумовила формування «кримінального суспільства». І.Рущенко дійшов висновку: проекція кримінальних інститутів і технологій на великий соціум засвідчує, що кримінальний правлячий клас позбавлений соціальної фантазії і вибудовує суспільство за тюремним зразком. У свідомості його представників домінують звичні архетипи, що накладаються на соціальну реальність. Поряд з офіційними і публічними інститутами створюється паралельний соціальний світ, який має забезпечити реалізацію головних цілей: влада і гроші. Відтак, ідеться вже не просто про «кримінальну окупацію», а, образно кажучи, про кримінальну перебудову самих стін і перекриттів усередині будівлі українського суспільства [Рущенко 2014: 20-21].

Четвертий напрям розвитку соціологічних концепцій зумовлений назрілою потребою *впровадження соціального прогнозування в управлінську діяльність*. М. Лепський започаткував *концепцію соціального прогнозування процесів політичного і соціального розвитку*. Обґрунтовуючи назрілу необхідність наукової концептуалізації стратегічного прогнозування, науковець зазначає, що «впровадження у практику втілення стратегічних

проектів майбутнього як окремих суспільств, так і світового співтовариства, теорії керованого хаосу визначає потребу наукової концептуалізації стратегічного прогнозування в умовах відкритості, нелінійності, неврівноваженості та невизначеності. Ця ситуація вимагає від науковців вдосконалення інструментарію систематизації та комплексування методів прогнозування та стратегічного управління у сфері політики, а саме у визначенні політичного процесу у модальності майбутнього» [Стратегічне прогнозування 2012: 5]. Для реалізації концепції соціального прогнозування при Соціологічній асоціації України створений дослідницький комітет «Соціальне прогнозування». Для поширення практик соціального прогнозування в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, громадських організаціях та бізнесових структурах М.Лепський підготував підручник «Якісні методи соціального прогнозування: методологія, методика, практика» [Лепський 2016].

П'ятий напрям розвитку вітчизняної соціологічної науки фокусує увагу на процесах *суспільного відтворення*. М.Шульга обґрунтував *концепцію соціальної матриці*, а стан українського суспільства у 2018 р. оцінив як «збій соціальної матриці». Під поняттям «соціальна матриця» розуміється парадигма буття соціуму. Соціальна матриця розглядається як базисна структура соціальних відносин, які забезпечують даний тип існування суспільства або його спосіб життя. В ній втілені засади соціального порядку даного суспільства. Матриця являє собою приховану парадигму принципів діяльності та мислення, форму реакцій, що спираються на колективні міфи і традиції. Вона є результатом тривалої еволюції певного соціального організму, формується під впливом факторів природного і соціального середовища. Матриця постає глибинною основою стійкої системи практик суспільства, які забезпечують відтворення останнього в природному та соціальному середовищі. Соціальна матриця включає в себе модель ставлення до навколишнього світу, способи і форми його освоєння, що історично склалася в даному суспільстві. На основі усталених соціальних практик формується картина світу, уявлення про головні риси світопорядку і розуміння сенсу відносин між його соціальними структурами. Ці уявлення та розуміння становлять ядро культури даного суспільства, яке підтримується й відтворюється протягом історичної епохи. Найбільш глибинні й життєво важливі взаємозв'язки, тобто ті, які становлять основу суспільства, які в

остаточному підсумку визначають цілісність, стійкість у часі й якісне відтворення суспільства, можна визначити як соціальну матрицю в широкому сенсі [Шульга 2018: 14-15]. Ця концепція актуалізує проблему суспільного відтворення, яка уявляється ключовою у збереженні українського суспільства.

Шостий напрям розвитку соціологічної науки в Україні – *дослідження процесів модернізації*. П.Кутуєв у результаті дослідження концепцій розвитку та модернізації в соціологічному дискурсі про еволюцію дослідницьких програм розробив *концепцію дослідницької програми держави, що сприяє розвитку* [7]. Автор концепції зазначає, що серед учених, які включені до процесу розбудови соціологічної теорії, поширюється переконання про необхідність взаємодії різних дослідницьких програм та ідеологій, взаємодії, яка б долала обмеження стратегем конфлікту або, у кращому разі, запозичення концепцій, досягаючи синтезу. Рефлексії про розвиток та модернізацію переважно залишаються ідеологічно навантаженими і теоретично одновимірними, загострюється потреба у збалансованішому, багатовимірнішому та синтетичному підході, який можливо вибудувати, здійснивши деконструкцію та реконструкцію найвпливовіших концепцій розвитку та модернізації у соціологічному дискурсі [Кутуєв 2005: 14-15]. Досвід країн Східної Азії засвідчує, що попри факт запозичення західних технологій та наукового знання, спосіб, у який ці країни модернізувалися та розвивалися, відбивав локальні ціннісні та інституційні переваги, наслідком чого стала активна роль держави в ініціації та підтримці цих процесів. Ефективність реалізації цих концепцій модернізації залежить від таких факторів як людський капітал, властивості організації ринку та структура політичних інституцій, а також ціннісні преференції діячів, вплив яких дозволяє говорити не про одну універсальну модель капіталізму, а про капіталізми, що функціонують у відмінних соціокультурних середовищах [Кутуєв 2005: 421-422]. Це дослідження засвідчує, що в забезпеченні успіху модернізації суспільства завжди провідну роль відіграє держава, яка спирається на соціокультурне середовище цього суспільства та забезпечує пріоритет загальнонаціональних інтересів.

Під керівництвом Г.Чепурко група соціологів (Ю.Сапєлкін, О.Гончарук, Ю.Привалов, В. Пилипенко) розробила *концепцію модернізації українського суспільства*. Перехід від тоталітаризму до демократії, від редистрибутивної економіки

до ринкової, складні й суперечливі трансформаційні процеси, що спрямовані на конструювання демократичної соціально-правової держави та її інституцій зумовлюють нагальну необхідність масштабних модернізаційних змін у країні, динаміка розвитку яких має специфічні форми свого втілення в різних просторово-часових та соціокультурних умовах, без реалізації яких Україна ризикує опинитися на маргінесі світового розвитку [Модернізація українського суспільства 2020: 5]. Автори зазначають, що на тлі перетворень, яких зазнали інші країни (країни Центральної та Східної Європи, окремі колишні радянські республіки), слід визнати, що побудована в Україні політична та економічна система є малоефективною, якщо оцінювати її з огляду створення політичних та економічних умов для демократичного та динамічного розвитку суспільства. Вона також є недостатньо ефективною для скорочення традиційного відставання (технологічного) країни від розвинутих держав світу. Причиною цього є відсутність цілої низки інституційних та структурних реформ, які були більш-менш успішно реалізовані іншими країнами. Суть модернізації – оновлення або створення нових інституцій, що створюють умови для перетворення міжлюдських стосунків у сфері політичних, правових, економічних, суспільних відносин на сучасних засадах визнання принципів демократії, верховенства права та прав людини, ринкової економіки, соціальної держави [МУС 2020: 238]. Розроблена вітчизняними вченими концепція модернізації суспільства засвідчує необхідність посилення наукової складової в управлінні суспільством, що постає однією з основних передумов його успішної модернізації.

Сьомим напрямом розвитку соціологічних концепцій у сучасній Україні постає дослідження *процесів миротворення*. М.Лепський розробив *концепцію миротворення в умовах гібридної війни в Україні*. В колективній монографії було презентовано результати міжнародного експертного дослідження щодо визначення дій з превентивної та мультилатеральної дипломатії; встановлення, підтримання та будування миру, теорії та практики миротворення, впровадження історичних аналогій дослідження миротворення у військових конфліктах та потенційних сценаріїв напрямів вирішення військового конфлікту на Сході України. Дослідження включає компаративне визначення ефективності дій у напрямку миру у світі та в Україні [Миротворення 2017].

Як продовження масштабного дослідження

в галузі соціології медіації та кримінології представлена монографія М.Лепського «Соціологія медіації та миротворення: до питання про загальну теорію медіації», у якій обґрунтовано методологічні основи соціологічного дослідження медіації та миротворення, яка є важливим професійним напрямом вирішення конфліктів та ведення переговорів посередником (медіатором). Ця концепція визначає вирішення проблеми теорії медіації як цілісної теоретичної систематизації універсальних і загальних основ переговорів у конфліктах за участю професійного переговорника-медіатора. Дослідження пропонує соціологічний погляд на міждисциплінарне вирішення конфлікту у процесі переговорів, концептуалізація миротворення спрямована на дослідження соціальних відносин, що вирішує протиріччя, «пастки», «глухі кути» конфлікту у використанні технологій миротворення у медіації [Лепський 2022]. Нове знання в концепції медіації та концепції миротворення набуває особливої значимості в період майбутнього переходу від війни до миру.

Висновки.

Огляд змісту новітніх соціологічних концепцій у сучасному українському суспільстві дає підстави для таких висновків.

1. Аналіз новітніх соціологічних концепцій дозволяє виділити напрями розвитку знання про соціальні процеси та зміни в українському суспільстві.

2. Формування системи моніторингу соціальних змін як визначального напрямку розвитку вітчизняної соціологічної теорії і практики відбулося завдяки розробленим Н.Паніною та Є.Головахою концепції моніторингу соціальних змін українського суспільства та концепції подвійної інституційної системи, пізніше цей напрям доповнила концепція агентів соціальних змін у суспільстві нестійкої інституційності (група соціологів під керівництвом О. Злобіної).

3. Другим напрямом розвитку соціологічних концепцій стало дослідження соціокультурної специфіки українського суспільства, представлене концепцією соціальної ідентифікації українського суспільства (В.Тарасенко та О.Іваненко), концепцією соціологічного підходу до просторової організації суспільства (І.Кононов) та концепцією субкультурної варіативності українського соціуму (організатори проєкту Н.Костенко і А.Ручка).

4. Третій напрям розвитку соціологічних концепцій пов'язаний із пошуком шляхів подолання системної кризи суспільства в Україні: концепція

системної кризи українського суспільства (М. Шульга), концепція соціально-адекватного управління (В.Бурега), концепція «кримінальної революції» та концепція формування «кримінального суспільства» в Україні (І.Рущенко).

5. Четвертий напрям розвитку соціологічного знання зумовлений потребою впровадженням соціального прогнозування в практику управлінської діяльності та представлений концепцією соціального прогнозування (М.Лепський).

6. П'ятий напрям розвитку вітчизняної соціологічної науки фокусує увагу на процесах суспільного відтворення і представлений концепцією соціальної матриці (М.Шульга).

7. Шостий напрям розвитку соціологічного знання – дослідження процесів модернізації – представлений концепцією дослідницької

програми держави, що сприяє розвитку (П.Кутуєв) та концепцією модернізації українського суспільства (Г.Чепурко – керівник, Ю.Сапелкін, О.Гончарук, Ю.Привалов, В.Пилипенко).

8. Сьомим напрямом розвитку соціологічних концепцій є дослідження процесів миротворення, яке представлено концепцією миротворення в умовах гібридної війни в Україні (М.Лепський) та концепцією медіації та миротворення (М.Лепський).

Таким чином, огляд соціологічних концепцій у сучасному українському суспільстві засвідчує плідну діяльність науковців, спрямованість досліджень на вирішення нагальних проблем українського суспільства і водночас необхідність посилення наукової складової в структурах соціального управління.

Бібліографічні посилання

- Агенти соціальних змін у суспільстві нестійкої інституційності.* (2022). Злобіна О. (ред.). Колективна монографія. К.: І-т соціології НАНУ.
- Бурега, В. (2012). *Соціологія державного управління: монографія*. Д.: Східний видавничий дім.
- Ворона, В. (2021). Соціологічний вимір 30-річних трансформацій (передмова). *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності*, 8(22). К.: Ін-т соціології НАНУ, 13-23.
- Ворона, В. (2020). *Соціологічні нариси політеконома*. К.: Ін-т соціології НАНУ.
- Головаха, Є., Паніна, Н. (2006). Основні етапи та тенденції трансформації українського суспільства: від перебудови до «помаранчевої революції». *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 3, 32-51.
- Гіденс, Е. (1999) *Соціологія*: пер. з англ. К.: Основи. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-11409.html>
- Кононов, І.Ф. (2004). Соціологія та проблеми просторової організації суспільства. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, 57-78.
- Кутуєв, П.В. (2005). *Концепції розвитку та модернізації в соціологічному дискурсі: еволюція дослідницьких програм*. К.: «Сталь».
- Лепський, М.А. (2022). *Соціологія медіації та миротворення: до питання про загальну теорію медіації*: монографія. Запоріжжя.
- Лепський, М.А. (2016). *Якісні методи соціального прогнозування: методологія, методика, практика*. Запоріжжя: КСК-Альянс.
- Миротворення в умовах гібридної війни в Україні*; за заг. ред. М.А.Лепського. (2017). Запоріжжя: КСК-Альянс.
- Модернізація українського суспільства: концептуалізація і соціальні практики*; відп. ред. Г.Чепурко. (2020). К.: Ін-т соціології НАНУ.
- Рущенко, І. (2014). Від «кримінальної революції» до «кримінального суспільства». *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2. 3-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stmm_2014_2_3
- Рущенко, І.П. (2010). «Кримінальна революція» як соціальний фактор. *Кримінологія: вчора, сьогодні, завтра*, 1, 84-103.
- Стратегічне прогнозування політичних ситуацій та процесів: монографія*. За заг. ред. М.А.Лепського. (2012). Запоріжжя: ЗНУ.
- Субкультурна варіативність українського соціуму*; за ред. Н.Костенко, А.Ручки. (2010). К.: Ін-т соціології НАНУ.
- Суспільна трансформація: концептуалізація, тенденції, український досвід*. За ред. В.В.Танчера, В.П.Степаненка. (2004). К.: Ін-т соціології НАНУ.
- Тарасенко, В.І., Іваненко, О.О. (2004). *Проблема соціальної ідентифікації українського суспільства (соціотехнологічна парадигма)*. К.: Ін-т соціології НАНУ.

- Шульга, М.О. (2011). *Дрейф на узбіччя. Двадцять років суспільних змін в Україні*. К.: Бізнесполіграф.
- Шульга М. (2018). *Збій соціальної матриці: монографія*. К.: Ін-т соціології НАНУ.
- Шульга, М. (2010). Криза як загроза суспільній безпеці. *Криза в Україні: зона ураження. Погляд соціологів*. К.: Бізнесполіграф.

References

- Agenty sotsialnykh zmin u suspilstvi nestiikoi instytutsiinosti* [Agents of social change in a society of unstable institutionalility]. (2022). Zlobina, O. (red.). Kol. monohrafiia. K.: In- sotsiolohii NANU. (in Ukrainian)
- Bureha, V. (2012). *Sotsiologiya gosudarstvennogo upravleniya* [Sociology of public administration]: monografiya. D.: Skhidnyi vydavnychy dim. (in Ukrainian)
- Gidens, E. (1999) *Sotsiologhiia* [Sociology]: per. z anhl. K.: Osnovy. URL: <https://surl.li/ificox> (in Ukrainian)
- Holovakha, Ye., Panina N. (2006). Osnovni etapy ta tendentsii transformatsii ukrainskoho suspilstva: vid perebudovy do «pomaranchevoi revoliutsii» [Main stages and trends in the transformation of Ukrainian society: from perestroika to the «Orange Revolution»]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*, 3, 32-51. (in Ukrainian)
- Kononov, Y.F. (2004). Sotsiologhiia ta problemy prostorovoi orhanizatsii suspilstva [Sociology and problems of spatial organization of society]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*, 4, 57-78. (in Ukrainian)
- Kutuiev, P.V. (2005). *Kontseptsii rozvytku ta modernizatsii v sotsiologichnomu dyskursi: evoliutsiia doslidnytskykh prohran* [Concepts of development and modernization in sociological discourse: the evolution of research programs]. K.: «Stal». (in Ukrainian)
- Lepskiy, M.A. (2016). *Yakisni metody sotsialnoho prohnouzuvannia: metodolohiia, metodyka, praktyka* [Qualitative methods of social forecasting: methodology, techniques, practice]. Zaporizhzhia: KSK-Alians. (in Ukrainian)
- Lepskiy, M.A. (2022). *Sotsiologhiia mediatsii ta myrotvorennia: do pytannia pro zahalnu teoriuu mediatsii* [Sociology of mediation and peacemaking: towards the question of a general theory of mediation]: monohrafiia. Zaporizhzhia. (in Ukrainian)
- Modernizatsiia ukrainskoho suspilstva: kontseptualizatsiia i sotsialni praktyky* [Modernization of Ukrainian Society: Conceptualization and Social Practices]; vidp. red. H.Chepurko. (2020). K. (in Ukrainian)
- Myrotvorennia v umovakh hibrydnoi viiny v Ukraini* [Peacemaking in the context of hybrid war in Ukraine]; za zah. red. M.A.Lepskoho. (2017). Zaporizhzhia: KSK-Alians. (in Ukrainian)
- Rushchenko, I. (2014). Vid «kryminalnoi revoliutsii» do «kryminalnoho suspilstva». *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*, 2, 3-22. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stmm_2014_2_3 (in Ukrainian)
- Rushchenko, I.P. (2010). «Kryminalna revoliutsiia» yak sotsialnyi faktor. *Kryminolohiia: vchora, sohodni, zavtra*, 1, 84-103. (in Ukrainian)
- Shulha, M. (2010). Kryza yak zahroza suspilnoi bezpetsi [Crisis as a threat to public security]. *Kryza v Ukraini: zona urazhennia. Pohliad sotsiologiv*. K.: Biznespolihraf. (in Ukrainian)
- Shulha, M. (2018). *Zbii sotsialnoi matrytsi* [Failure of the social matrix]: monohrafiia. K. (in Ukrainian)
- Shulha, M.O. (2011). *Dreif na uzbichchia. Dvadsiat rokiv suspilnykh zmin v Ukraini* [Drifting to the Sidelines: Twenty Years of Social Change in Ukraine]. K.: Biznespolihraf. (in Ukrainian)
- Stratehichne prohnouzuvannia politychnykh sytuatsii ta protsesiv* [Strategic forecasting of political situations and processes]: monohrafiia. za zah. red. M.A.Lepskoho. (2012). Zaporizhzhia: ZNU. (in Ukrainian)
- Subkultura variatyvnist ukrainskoho sotsiumu* [Subcultural variability of Ukrainian society]; za red. N.Kostenko, A.Ruchky. (2010). K.: In-t sotsiolohii NANU. (in Ukrainian)
- Suspilna transformatsiia: kontseptualizatsiia, tendentsii, ukrainskyi dosvid* [Social transformation: conceptualization, trends, Ukrainian experience]. Za red.V.V.Tanchera, V.P.Stepanenko. (2004). K.
- Tarasenko, V.I., Ivanenko, O.O. (2004). *Problema sotsialnoi identyfikatsii ukrainskoho suspilstva (sotsiotekhonolohichna paradyhma)* [The problem of social identification of Ukrainian society (socio-technological paradigm)]. K.: In-t sotsiolohii NANU. (in Ukrainian)
- Vorona, V. (2020). *Sotsiologichni narysy politekonoma* [Sociological essays of a political economist]. K.: In-t sotsiolohii NANU. (in Ukrainian)
- Vorona, V. (2021). *Sotsiologichnyi vymir 30-richnykh transformatsii (peredmova)* [The Sociological Dimension of 30 Years of Transformations (Preface)]. *Ukrainske suspilstvo: monitorynh sotsialnykh zmin. 30 rokiv nezalezhnosti*, 8(22). K.: In-t sotsiolohii NANU, 13-23. (in Ukrainian)